

СТАНОВИЩЕ

за дисертационен труд на тема:

Деинституционализация или реинституционализация на децата в риск в България – предпоставки, логика и метаморфози

На Стоян Георгиев Михайлов

Редовен докторант към Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология).

От професор д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури, назначено със заповед на Ректора на СУ „Св. Кл.Охридски“ РД 38-106/13.02.2020 г.

1. Представяне на дисертацията.

Формални характеристики на дисертационния труд и на условията за защита: Докторската теза е с общ обем 216 страници, от които 16 стр. приложения. Включва увод, пет глави, заключение, приложения (въпросници), библиография с общо 151 заглавия, част от които са нормативни документи. Има и 7 таблици и 25 графики. Публикациите в академични издания са 3, едната вече излезе в най-престижното списание по социология в България – „Социологически проблеми“. Авторефератът коректно представя дисертацията.

.Дисертацията е посветена на един изключително важен, а и актуален проблем – защо деинституционализацията /процесът на извеждане на децата, отглеждани в т.нар. „домове“/, за осъществяването на която се дават толкова много ресурси и се направени редица нормативни и институционални промени, в крайна сметка се „връща през прозореца“, ако перифразирам Маркс, в леко изменена форма – като реинституционализация. Директното поставяне на този проблем, който по същество е обвързан със съществения въпрос как – и защо така трудно - се реализират реформите в България, защо формите на реформите често пъти са палиативни, бих определила дори като принос, който изисква изследователска и гражданска почтеност, за да бъде формулиран така.

Този амбициозен въпрос изисква сериозно изследване. И Стоян Михайлов прави успешен опит да анализира цялостно проблема. Първият проблем засяга дефинирането

на целите на една /всяка/ реформа. Тъкмо защото докторантът не приема деинституционализацията като цел за себе си, в първата глава той въвежда и обосновава ключовото понятие за цялата му дисертация и цел на реформите – „детско благосъстояние“. То, освен другите си характеристики, задава важни за анализа измерения на детското благосъстояние – „детето като **обект** на грижа и въздействие и детето като активен **субект** и участник в личния си и обществения живот“ /с. 23/ - целта на една сериозна система за закрила на децата / термините „закрила“ и „грижа“ вече полагат детето по-скоро като обект/ е да създаде такива условия, които да изведат детето в субектна позиция. Тезата е, че детското благосъстояние се формира в семейна среда и това е и изводът във втора глава, въвеждаща понятията за институционализация и деинституционализация. Към определението за деинституционализация на УНИЦЕФ, което Михайлов ползва, той добавя, че *„Този процес е ориентиран към грижа в семейна среда и започва с развитие на услуги за подкрепа на семействата.“* /стр. 46/. Теза, която е ключова за дисертацията. В същата втора глава, която според мен е най-силната в докторската теза, той включва две подчасти, засягащи развитието на „детската грижа“ до 1944 г. и институционализацията ѝ в социалистическа България. В тези подчасти има много интересни идеи, например защо т.нар. „социалистическо семейство“, което преминава бърз преход от селото в града, от традиции в регулация от нова колективистична идеология, се оказва подвластно на идеи за полезността на „държавната грижа“. Мога само да съжалявам, че фокусът върху спецификата на семействата в периода, който пряко интересува докторантът – т.нар. преход“ се е изгубил, а това е изключително важно, тъй като заради основната му теза – благосъстоянието на децата изисква семейна среда и затова предполага услуги в подкрепа на семействата. Следващите три глави задават една широка емпирична рамка на процесите на протичане на деинституционализация у нас. Много важна е историческата типология, която докторантът прави на процесите на реформа в тази сфера в трета глава; анализът на нормативните документи, от който става ясно, че реформи се правят без да се дефинират основни понятия като „детско благосъстояние“, а късно се въвежда и понятието „деинституционализация“. Следва глава, която представя емпиричните резултати от множеството социологически изследвания, осъществени от Стоян Михайлов по интересувания го проблем. От една страна тази глава може да се разглежда като оценка на резултатите на поставените в стратегическите документи цели, а от друга – като търсене на друг тип индикатори, измерващи детското благосъстояние – второто е изключително важно и ще го отчета

като принос. Но може би тъкмо поради многото изследвания, анализът на които би изисквал поне 150 стр., а трябва да се „вмести“ в една глава, считам, че тази глава е много информативна, но има какво да се желае спрямо аналитичния ѝ потенциал. Но пък впечатлява с владеенето на различни емпирични методики и коректното им представяне. Последната глава е заключителна, и обосновава резултата от анализа – процесът на деинституционализация всъщност е процес на реинституционализация – таблицата за сравняване на старите големи институции /“домовете“/ с Центровете за настаняване от семеен тип е впечатляваща /с.168-169/.

2. Приноси в дисертационния труд

Дисертацията няма теоретични претенции, тя е, ако следвам едни по-стари инструкции за писане на рецензия, в полето на даване на нови знания и има приложно-практическа насоченост. Но, както знаем, поставянето на точния и съществен въпрос често пъти е по-значимо от отговорите. Дефинирането на проблема - защо и как добрите намерения в реформата за благосъстоянието на децата всъщност не постигат целите си, а възпроизвеждат стария модел в друга форма, само по себе си е принос. Това е теоретически значим въпрос, който, както отбелязах, засяга реформите във всяка една сфера, и търсенето на отговорите му ще изисква написване на хиляди страници – както описание и анализ на добрите практики, така и на палиативните и на неуспешните.

Бих отбелязала като сериозен методически принос фокуса върху понятието за „детско благосъстояние“ като ключов измерител на процеса на деинституционализация, опитът за операционализацията му чрез типология на вижданията за „детско благосъстояние“ на професионалистите, структурирани около опозицията детето като обект на грижа или като субект на развитието си, а и в други индикатори.

Подробното описание на процеса на деинституционализация – на хронологичното протичане на всички аспекти в реформите в областта на благосъстоянието на децата от 1990 г. досега – промяната в нормативната база и стратегическите документи, реализираните проекти, институционалните реформи, анализа на резултатите през статистическите данни и възприятията на професионалистите, ангажирани в тази сфера – всичко това безспорно е принос за нови знания. Многото емпирични социологически проучвания дават възможност и за анализи на други изследователи. Важно значение има проследяването на историческите предпоставки на този процес, макар и накратко представени.

Аргументацията на тезата, че протичащият процес на деинституционализация, всъщност е процес на реинституционализация, т.е. на преместване на децата и младежите от по-големи институции и в по-малки е принос, защитен емпирично и имащ пряко приложно значение. Сравнението между старите големи институции и новите Центрове за настаняване от семеен тип е довод за този принос. По същество дисертацията предлага радикална промяна на системата, защитаваща и осигуряваща благосъстоянието на децата – преход от различни резидентни форми и приемни семейства към подкрепа на реалното семейство, работа с и помощ на родителите, социални услуги, насочени към подпомагане на тези семейства, превенция на изоставянето. Няма как да не отбележа, че това е съществен научно-приложен принос, който заслужава обсъждане. Аз самата не съм напълно убедена в това, но предизвикателството е хвърлено, със сериозни аргументи, и то трябва да се обсъди задълбочено. Считам, че дисертацията на Стоян Михайлов трябва задължително да се прочете от всички, ангажирани с реформите, засягащи благосъстоянието на децата.

3. Бележки и въпроси по дисертацията

Трябва да отбележа, че дисертацията в четирите години, през които е писана, е имала различна структура и е включвала различни текстове. Материалът, натрупан от Стоян Михайлов по проблема е огромен, много по-голям от представения в дисертацията. Стоян включваше или изключваше различни части от него в текста, съобразявайки се с бележките ми. Това, което продължава да ми липсва, е необходимостта от по-голяма социологизация на текста във втората му част. Налице е едно подробно, пълно, аналитично описание на процеса на протичане на деинституционализация, който се оказва реинституционализации. Давам си сметка, а и Стоян е отбелязал, че дълбочинният анализ на причините изисква отделен текст. Той поставя диагнозата чрез симптомите на болестта, и това само по себе си е много съществено. Но факторите, довели до нея, предполагат друг тип анализ, повече вглеждащ се в социологически явления като бедност, субкултура на бедността, етнически специфики, особености на пазара на труда, които оказват влияние върху най-същественото за анализа му – характеристиките на семействата днес и отговор на въпроса защо част от тях отказват да отглеждат децата си – буквално, или ги отглеждат зле. При положение, че тезата на дисертацията е ясна – необходими са услуги в подкрепа на семействата, то тогава няма как да не се анализират различните типове семейства. Съвременното семейство е много различно от предишните си форми, то има свои разновидности. Дългосрочната

или краткосрочна емиграция на голяма част от членовете му е предизвикателство към него; етническите специфики на семействата заслужават анализ; субкултурата на бедността е значим фактор. Анкетиранияте професионалисти масово посочват „родителите са безотговорни“. Преди категорично да се защитава семейството, особено реалното, трябва да се направи анализ на това какво дават и от какво лишават децата си различните типове семейства. Промяната на възприятията към децата, на разбирането на семейните и родителски роли, е много сложен процес, и може да се окаже, че резидентната грижа от семеен тип е вариант за решение, по-добър от оставянето на децата в някои семейства, макар и подкрепени от държавата. Тъкмо защото донякъде публично организираната грижа е по-видима и контролируема от форми на злоупотреба с детето в частната сфера на семейството.

Давам си сметка обаче, че анализът на различните типове съвременни семейства предполага нова и различна дисертация. Тези мои разсъждения са резултат от провокативните въпроси и анализи в дисертацията на Стоян Михайлов, което аз отчитам като още едно доказателство за значимостта на тази дисертация.

4. Лични впечатления

Познавам Стоян Михайлов още от студентските му години в специалност Социология, беше любопитен, неортодоксален, чудесен студент. След това имахме възможност да работим заедно в БСА. Оценката ми от работата и общуването с него са отлични, той е жив, любопитен, трудолюбив, отговорен, граждански почтен. Винаги съм го приемала като уважаван колега, а не като докторант. Нямам общи публикации с него и нямам конфликт на интереси.

5. Заключение

Написаното дотук води до категоричното ми заключение, че дисертацията е важен научен труд със значими приноси. Гласувам за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология) на Стоян Георгиева Михайлов и препоръчвам на членовете на научното жури да вземат същото решение.

08.05.2020

Проф. д-р Петя Кабакчиева

